

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

2. The Collection of the Middle Length Discourses -
Subcommentaries (2. Majjhima Nikāya - Tīkā)

3. Subcommentary on the Final Fifty Discourses (3. Uparipaṇṇāsa-
tīkā)

5. The Chapter on the Six Sense Bases (5. Saḷāyatanavaggo)



PaliVerse

2. The Collection of the Middle Length Discourses - Subcommentaries

3. Subcommentary on the Final Fifty Discourses

5. Saḷāyatanavaggo

1. Anāthapiṇḍikovādasuttavaṇṇanā

383. Adhimattagilānoti adhikāya mattāya maraṇassa āsannatāya ativiya gilānoti attho. Tenāha “maraṇaseyyaṃ upagato”ti. Akhaṇḍaṃ akāsi gahapatino satthari paramapemattā. Yattakaṃ cassāti, “sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā”ti vuttaṃ yattakaṃ assa gahapatissa.

384. Osakkantīti parihāyanti. Ottharantīti abhibhavanti. Usmā nāma kammajatejodhātu, sā saha jīvitindriyanirodhā pariyādiyati, yāva tā āyuusmā vattanti, tāva maraṇantikā vedanā vattanteva viññāṇassa aniruddhattā. Tenāha “yāva usmā”tiādi.

385. Tīhi gāhehīti taṇhāmānadiṭṭhiggāhehi. Paṭibāhituṃ vikkhambhetuṃ. Cakkhuṃ tīhi gāhehi na gaṇhissāmīti mānaggāhapaṭikkhepamukhena cakkhusmiṃ aniccānupassanāti dasseti. Aniccānupassanāya hi sati appatitṭho mānaggāho, dukkhānupassanāya sati appatitṭho taṇhāggāho, anattānupassanāya sati appatitṭho diṭṭhiggāhoti, gāho ca nāma oḷāriko, tasmīṃ vigatepi nikanti tiṭṭheyyāti taṃ vijahāpetukāmena, - “na ca me cakkhunissitaṃ viññāṇaṃ bhavissatī”ti vuttanti āha - “viññāṇaṇcāpi me cakkhunissitaṃ na bhavissatī”ti. Sabbhaṃ kāmabhavarūpanti kāmabhūmipariyāpannaṃ sabbhaṃ rūpakkhandaṃ māha - “kāmarūpabhavarūpa”nti vā pāṭho. So yutto imassa vārassa eva anavasesapañcavokārabhavaripariyāpannato. Tathā hi upari catuvokārabhavo anavasesato vutto.

386. Idhalokanti ettha saṅkhāralokavisayoti adhippāyena, “vasanaṭṭhānaṃ vā”tiādi vuttaṃ, taṅca kho paṭhamadutiyavārehi idhaloko gahitoti katvā. Paṭhamadutiyavārehi pana idhaloko paralokoti vibhāgena vinā pañcavokārabhavo gahito; tathā tatiyavāre pañcavokārabhavo catuvokārabhavo ca gahitoti puna diṭṭhadhammasamparāyavasena taṃ vibhajitvā dassetuṃ, “na idhaloka”ntiādi vuttaṃ. Idhalokanti ca sattasaṅkhāravaseneva gahitaṃ. Sabbampi saṅkhāravasena pariggahetvā dassetuṃ, “yampi me diṭṭha”ntiādi vuttanti keci. Aparitassanattaṃ taṇhāparitassanāya anuppādanattaṃ. Yassa diṭṭhadhammoti vuccatī, tassa pana abhāvato, “manussalokaṃ ṭhapetvā sesā paralokā nāmā”ti vuttaṃ. Yesaṃ pana “idhaloka”nti iminā sattalokassapi gahaṇaṃ icchitaṃ. Tesāṃ matena, “manussalokaṃ ṭhapetvā”ti yojanā.

387. Allīyasīti attabhāve bhogesu ca apekkhaṃ karosīti attho. Evarūpīti yādisī tadā dhammasenāpatinā kathitā, evarūpī. Dhammakathā na sutapubbāti yathākathitākārameva sandhāya paṭikkhepo, na sukhumagambhīrasuññatāpaṭisaṃyuttatāsāmaññaṃ. Tenāha “evaṃ panā”tiādi.

Mayā gatamaggameva anugacchasīti dānamayapuññabhāvasāmaññaṃ gahetvā vadati, na bodhisattadānabhūtaṃ dānapāramitaṃ. Na paṭibhātīti rucanavasena citte na upatiṭṭhati. Tenāha “na rucati”ti. Tathā hesa vaṭṭābhiraṭoti. Ujumaggāvahā vipassanā bhagavatā panassa kathitapubbā.

388. Esitagunattā esiyamānagunattā ca isi, asekkhā sekkhā kalyāṇaputhujjanā ca, isīnaṃ saṅgho, tena nisevanti isisaṅghanisevitaṃ. Kāmaṃ tassa viharassa gandhakuṭipāsādakūṭāgārādivasena nisīdananipajjanāya rukkkhalatādivasena bhūmisayādivasena ca anaññasādhāraṇā mahatī ramaṇiyatā attheva, sā pana gehassitabhāvena ariyānaṃ cittaṃ tathā na toseti; yathā ariyānaṃ nisevitabhāvenāti āha - “paṭhamagāthāya jetavanassa vaṇṇaṃ kathetvā”ti. Tenāha bhagavā - “yattha arahanto viharanti, taṃ bhūmirāmaṇeyyaka”nti. Apacayagāminī cetanā sattānaṃ suddhimāvahatīti āha - “kammanti maggacetanā”ti. Catunnaṃ ariyasaccānaṃ viditakaraṇaṭṭhena kilesānaṃ vikkhambhanaṭṭhena ca vijjā, maggasammādiṭṭhīti āha - “vijjāti maggapañña”ti. Samādhipakkhiko dhammo nāma sammāvāyāmasatisamādhayo. Tathā hi vijjābhāgiyo samādhipi samādhipakkhiko. Sīlaṃ tassa atthīti sīlanti āha - “sīle patiṭṭhitassa jīvitaṃ uttama”nti. Diṭṭhisāṅkappoti sammāsaṅkappo. Tattha sammāsaṅkappassa upakāraabhāvena vijjābhāgo. Tathā hi so paññaṅkhandhasaṅgahitoti vuccati, yathā sammāsaṅkappo paññaṅkhandhena saṅgahito, evaṃ vāyāmasatiyo samādhikkhandhasaṅgahitāti. Tenāha - “dhammoti vāyāmasatisamādhayo”ti. “Dhammo”ti hi idha sammāsamādhi adhippeto, - “evaṃ dhammā te bhagavanto ahesu”ntiādīsu viya. Vācākamantājīvāti sammāvācākamantājīvā maggapariyāpannā eva, te sabbepi gahitāti. Tenāha - “etena aṭṭhaṅgikena maggenā”ti.

Upāyenāti yena vidhinā ariyamaggo bhāvetabbo, tena samādhipakkiyaṃ vipassanādhammañceva maggadhammañca. “Ariyaṃ vo, bhikkhave, sammāsamādhiṃ desessāmi saupanisaṃ saparikkhāra”nti hi vacanato sammāsamādhiādayo maggadhammāpi samādhipakkiyā. Vicineyyāti vīmaṃseyya, bhāveyyāti attho. Tatthāti hetumhi bhumma vacanaṃ. Ariyamaggahetukā hi sattānaṃ visuddhi. Tenāha - “tasmiṃ ariyamagge visujjhatī”ti. Pañcakkhandhadhammaṃ vicineyya, pañcupādānakkhandhe vipasseyya. Tesu hi vipassiyamānesu vipassanā ukkaṃsagatā. Yadaggena dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhena paṭivijjhīyati, tadaggena samudayasaccaṃ pahānapaṭivedhena nirodhasaccaṃ sacchikiriyāpaṭivedhena, maggasaccaṃ bhāvanāpaṭivedhena paṭivijjhīyati, evaṃ accantavisuddhiyā sujjhati. Tenāha - “evaṃ tesu catūsu saccesu visujjhatī”ti. Idhāpi nimittatthe bhumma vacanaṃ. Saccesu vā paṭivijjhiyamānesūti vacanaseso.

Avadhāraṇavacananti vavatthāpanavacanaṃ, avadhāraṇanti attho. Sāriputtovāti ca avadhāraṇaṃ tassa sāvakabhāvato sāvakesu sāriputtova seyyoti imamatthaṃ dīpeti. Kilesaupasamenāti iminā mahātherassa tādiso kilesūpasamoti dasseti, yassa sāvakassa visaye paññāya pāramippatti ahoṣi. Yadi evaṃ - “yopi pāraṅgato bhikkhu, etāvaparamo siyā”ti idaṃ kathanti? Tesam tesam buddhānaṃ sāsane paññāya pāramippattasāvakavasenetam vuttanti daṭṭhabbaṃ. Atha vā - “natthi vimuttiyā nānatta”nti vacanato sāvakehi vimutti paññāmatthaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Tenāha - “pāraṅgatoti nibbānaṃ gato”tiādi. Sesam suviññeyyameva.

Anāthapiṇḍikovādasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

2. Channovādasuttavaṇṇanā

389. Channoti idaṃ tassa nāmantī āha “evaṃnāmako thero”ti. Yassa pana satthārā parinibbānakāle brahmadaṇḍo āṇatto, ayaṃ so na hotīti dassento āha - “na abhinikkhamanaṃ nikkhantatthero”ti, lokanāthassa abhinikkhamanakāle kapilapurato nikkhantoti attho. Gilānapucchakāti gilānassa pucchanakā, gilānabhāvassa avatthaṃ sotukāmāti attho. Sasanato hiṃsanato satthanti āha “jīvitahāraḥsattha”nti.

390. Upavajjaṃ etassa natthīti anupavajjaṃ, karajakāyaṃ katvā āyatīṃ uppattirahitanti attho. Tenāha “anuppattika”nti.

391. Khayavayaṃ ñatvāti saṅkhāragataṃ khaṇabhaṅgaṃ netvā ñāṇena yāthāvato ñatvā. Netaṃ mamāti dukkhato samanupassanā saṅkhāresu diṭṭhesu mamaṃkārahāvato. Nesohamasmīti aniccato samanupassanā aniccato tesu diṭṭhesu ahaṃkārahāvato. Na meso attāti anattato samanupassanā anattato tesu diṭṭhesu attaggābhāvatoti āha - “netam mama...pe... attāti samanupassāmī”ti.

393. Tasmā puthujjanoti yasmā ariyo sabbaso pariññātavatthuko dukkhavedanaṃ adhivāsetuṃ asakkonto nāma natthi, tasmā puthujjano, kevalaṃ pana adhimāneneva - “nābhikaṅkhāmi jīvitam, pariciṇṇo me satthā, nirodham disvā”ti vadatīti adhippāyo. Idampīti idampi, “nissitassa calita”ntiādi. Taṇhānissitabhāvena hi āyasmā channo māraṇantikaṃ vedanaṃ adhivāsetuṃ asakkonto ito cito parivattanto calati vipphandati, tasmā “nissitassa calita”ntiādi manasikātabbaṃ, tena idaṃ sabbaṃ taṃ vipphanditaṃ na bhavissatīti adhippāyo. Kappasaddo kālapariyāyopi hoti, na kālavisesavācako evāti āha - “niccakappanti niccakāla”nti. Yathā appahīnataṇhādiṭṭhiko puggalo taṃnissito allino, evaṃ tāhipi nissito amuttaḥbhāvatoti āha - “taṇhādiṭṭhīhi nissitassā”ti. Calitanti yathā yathā asamāraddhāya sammāpaṭipattiyā ādīnavavasena calantaṃ pana yasmā ariyassa vinaye virūpaṃ calitaṃ nāma hoti, tasmā āha - “vipphanditaṃ hotī”ti. Tādise pana papañcavikkhambhanavasena cittassa calite asati bhāvanāya vīthipaṭipannatāya kilesapaṭippassaddhi eva hotīti āha “calite asati passaddhī”ti. Tena vuttaṃ - “kilesapassaddhi nāma hotī”ti.

Bhavantaraṃ disvā namanatṭhena nati. Tenāha - “natiyā asatīti bhavatthāya ālayanikantiariyutṭhānesu asatī”ti. Paṭisandhivasena āgati nāmāti paṭisandhiggahaṇavasena bhavantarato idheva āgamaṃ nāma, cutivasena cavanavasena ito bhavantarassa gamaṃ nāma na hoti āgatigatiyā asati katūpacitassapi kammaṃ upattiparikappavasena pavattiyā abhāvato. Cavanavasenāti nibbattabhavato cavanavasena cuti, āyatīṃ upapajjanavasena upapāto na hoti. Yato gati āgati cavaṃ upapāto na hoti, tato eva nevidha, na huraṃ, na ubhayamantarena, kāyassa gatiyā āgatiyā ca abhāvato sabbaso cutūpapāto natthi; tena na idhaloke ṭhitoti vattabbo. Na paraloke ṭhitoti vattabbo, na ubhayamantarena ṭhitoti vattabbo. Tenāha “nayidha loke”tiādi. Tattha idhalokaparalokavinimuttassa saṃsaraṇapadesassa abhāvato, “na ubhayamantarenā”ti vuttoti ubhayapariyāpanno na hotīti paṭikkhipanto, “na ubhayattha hotī”ti āha. Ayameva antoti yo idhaloke paraloke ca abhāvo avijjamānatā anuppajjanaṃ, ayameva sakalassa dukkhamūlassa anto pariyosānaṃ.

394. Kaṇṭhanāliṃ chindīti nāliṃ chindituṃ ārabhi. Tasmīṃ chindituṃ āradhakkhaṇe chedo ca vattati; maraṇabhayaṃ okkami avītarāgabhāvato, tato eva gatinimittaṃ

upaṭṭhāti. “Sopi nāma sabrahmacārīnaṃ anupavajjantaṃ byākaritvā sarāgamaraṇaṃ marissatī”ti saṃviggamānaso saṅkhāre aniccādivasena pariggaṇhanto. Arahattaṃ patvāti pubbe bahuso vipassanāya udayabbayaññaṃ pāvitattā tāvadeva arahattaṃ patvā arahattaphalapaccavekkhaṇānantaraṃ kaṇṭhanāḷicchedapaccayā jīvitanirodhena samasīsī hutvā parinibbāyi. Na hi antimabhavikassa arahattaṃ appatvā jīvitantarāyo hoti. Therassāti āyasmato channattherassa. Byākaraṇenāti hetumhi karaṇavacanaṃ “byākaraṇena hetunā”ti. Tannimittañhi therō vīriyaṃ paggaṇhanto vipassanaṃ ussukkāpeti. Imināti, “atthi, bhante”tiādivacanena. Theroti āyasmā sārīputtatthero. Pucchatīti, bhante, tathā kulasaṃsaggapasuto kathaṃ parinibbāyissatīti pucchati. “Pubbe kulesu saṃsaṭṭhavihārī”ti sabrahmacārīnaṃ paññātassapi imasmiṃ “honti hete sārīputtā”tiādinā bhagavato vutta-ṭṭhāne asaṃsaṭṭhabhāvo pākaṭo ahosi. Pakkampi nipakkaṃ viya sammāpaṭipajjamānāpi keci asaṇṇatā upaṭṭhahanti. Sesam suviññeyyameva.

Channovādasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Puṇṇovādasuttavaṇṇanā

395. Anantarasutte “paṭisallānāti phalasaṃpattito”ti vuttaṃ, tattha dhammasenāpatino ariyavīhārassa adhippetattā, idha pana akatakiṇṇassa paṭisallānaṃ nāma kāyavivekoti āha - “paṭisallānāti ekībhāvā”ti. “Cakkhuviññeyyā rūpā”ti panettha viññeyyarūpaṃ vijānantassa dvārabhūtaṃ cakkhūnti ubhayaṃ ajjhātikaṃ bāhiraṇca āyatanaṃ abhinanditādisāmaññaṇa tañceti ettha taṃ-saddena ekajjhaṃ paccāmaṭṭhanti āha - “tañceti taṃ cakkhuñceva rūpañcā”ti. Yaṃ panettha viññeyyasaddena jotitaṃ viññāṇaṃ taṃ sampayuttadhammāti tadubhayaṃ, “manoviññeyyā dhammā”ti padena kathitamevāti idha na gahitaṃ. Esa nayo sesesupi. Samodhānenāti sahāvaṭṭhānena, cittaṇa nandiyā taṇhāya saha pavattiyā cittasahuppattiyāti attho. Tenāha - “uppajjati nandī”ti. Pañcakkhandhadukkhassa samodhānanti pañcakkhandhasaṅkhātassa dukkhasaccassa paccavokāre sahappavatti hoti. Yasmā dukkhaṃ uppajjamānaṃ channaṃ dvārāṇaṃyeva vasena uppajjati, tathā samudayoti, tasmā āha - “iti chasu dvāresū”tiādi. Kilesavaṭṭassa kammavaṭṭassa vipākavaṭṭassa ca kathitattā āha - “vaṭṭaṃ matthakaṃ pāpetvā dassetī”ti. Dutīyanayeti “santi ca kho”tiādinā vutte dutīye desanānaye. Pāṭiyekko anusandhīti na yathānusandhi nāpi ajjhāsayānusandhīti adhippāyo, pucchānusandhissa pana idha sambhavo eva natthīti. Sattasu ṭhānesūti akkosane paribhāsane paṇippahāre leḍḍuppahāre daṇḍappahāre satthappahāre jīvitāvoropaneti imesu sattasu. “Bhaddakā vatime”tiādinā khantipaṭisaṃyuttaṃ sihanādaṃ nadāpetuṃ.

396. Caṇḍāti kodhanā, tena dūsitacittatāya duṭṭhāti vuttā. Kibbisāti pāpā. Pharusāti īsakampi pasādasinehābhāvena luddā. Pharusavacanaṭāya vā pharusā, tathābhūtā pana luddā nāma honti, tasmā vuttaṃ “kakkhaḷā”ti. Idañca teti, “hatthacchedaṃ nāsikaccheda”nti evamādiṃ idañca anīṭṭhaṃ karissāmāti bhayaḍassanena tājessanti.

Ghaṭīkamuggarenāti daṇḍānaṃ kira aggapasse ghaṭākāraṃ dassenti, tena so “ghaṭīkamuggaro”ti vuccati. Ekatoḍḍhārādinā satthena karavālakhaḡgādinā. “Indriyaṃvarādīnaṃ etaṃ nāma”nti vatvā yattha yattha indriyaṃvarādayo “damo”ti vuttā, taṃ pāṭhapadesaṃ dassento “saccenā”tiādimāha. Manacchaṭṭhāni indriyāni dameti saṃvaretīti indriyaṃvarā, damo. Rāgādīpāpadhamme dameti

upasametīti damo, paññā. Pāṇātipātādikammakilese dameti upasameti vikkhambhetīti damo uposatho. Byāpādavihesādi ke dameti vinetīti damoti āha - “imasmim̐ pana sutte khanti ‘damo’ti veditabbā”ti. Upasamoti tasseeva damassa vevacanaṃ, tasmā damo ca so byāpādādīnaṃ vinayanaṭṭhena tesam̐yeva upasamanaṭṭhena upasamo cāti damūpasamo, adhivāsanakhanti.

397. Tattha khantiyaṃ katādhikāro taṃ janapadaṃ gantvā mahājanassa avassayo hoti, tasmā tadassa apadānaṃ samudāgamato paṭṭhāya vibhāvetuṃ, “ko panesa puṇṇo”tiādi āraddhaṃ. Etthāti etasmim̐ sunāparanta janapade. Asappāyavihāraṃti bhāvanābhīyogassa na sappāyaṃ vihāraṃ.

Dve bhātaroti avibhattasāpateyyā avibhattavohārasaṃyogā. Tenāha “tesū”tiādi. Janapadacārikaṃ caranto bhaṇḍaṃ gahetvā janapadesu vikkayaṃ karonto.

“Buddhapūjaṃ dhammapūjaṃ saṅghapūjaṃ karissāmā”ti tanninnā. Aṭṭhimiñjaṃ āhacca aṭṭhāsīti, “buddho”ti vacanaṃ assutapubbaṃ sotapathaṃ upagataṃ anappakaṃ pītisomanassaṃ samuṭṭhāpentaṃ pītisamuṭṭhānapañītarūpehi chavicammādīni chinditvā aṭṭhimiñjaṃ āhacca aṭṭhāsī. Vissajjitanti vikkīṇanavasena viniyojitaṃ. Kammaṭṭhānaṃ na upaṭṭhātīti bhāvanāvīthim̐ na otarati. Mayhaṃ asappāyoti mayhaṃ kammaṭṭhānabhāvanāya sappāyo upakāro na hoti.

Koci caṅkamituṃ samattho nāma natthi mahatā samuddavīcisaddena upaddutattā bhāvanāmanasikārassa anabhisambhuṇaṇato. Tenāha “samuddavīciyo”tiādi. Soti makuḷavihāro.

Uttamajavena gacchamānā yathādhīpettaṃ maggaṃ atikkamitvā aññataraṃ dīpaṃ pāpuṇi.

Uppādikaṃ uṭṭhāpetvāti mahāvātamaṇḍalasamuṭṭhāpanena tasmim̐ padese mahāsamuddaṃ saṃkhobhento mahantaṃ uppādaṃ uṭṭhāpetvā.

Thero, “amhe āvajjeyyāthā”ti kaniṭṭhassa vacanaṃ saritvā antarantarā āvajjeti, tasmā tadāpi āvajjeti, taṃ sandhāya vuttaṃ - “tasmiṃyeva khaṇe āvajjitvā”ti. Sammukheti sīsaṭṭhāne. Paṭivedesunti pavedesuṃ, upāsakā mayanti paṭijāṇimsu. Imināti iminā mayhaṃ pariccattakoṭṭhāsena. Maṇḍalamālanti muṇḍamaṇḍalamālāsadiṣaṃ paṭissayaṃ. Paricārakāti avasesagāmino.

Saccabandhassa okāsaṃ karonto “ekūnapañcasatāna”nti āha. Taṃ divasaṃ...pe... aggahe, tena so thero paṭhamaṃ salākaṃ gaṇhantānaṃ etadagge ṭhapito.

Vāṇijagāmaṃ gantvāti vāṇijagāmasamīpaṃ gantvā. Buddhakolāhalanti buddhānaṃ upagamma sattānaṃ uppajjanakutūhalaṃ.

Mahāgandhakuṭiyaṃyevāti jetavanamahāvihāre mahāgandhakuṭiyaṃyeva. Paricaritabbanti upaṭṭhātabbaṃ.

Gandhakaṭṭhānīti candanaagarusalaḷādīni sugandhakaṭṭhāni. Sesam̐ suviññeyyamevāti.

Puṇṇovādasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

4. Nandakovādasuttavaṇṇanā

398. Saṅghassa bhāraṃ akāsi upāyena nandakattherassa ovādena vinetabbānaṃ bhikkhunīnaṃ vinayatthaṃ. Tenāha “imaṃ panā”tiādi. Pariyāyati pavattatīti pariyāyo, paṭipāṭīti āha - “pariyāyenāti vārenā”ti. Assāti nandakattherassa. Vadāpesi aññehi attano anokāsabhāvaṃ. Pariyāyena ovaḍantīti ovaḍituṃ samatthā bhikkhuniyo vārena ovaḍanti. Idaṃ pariyāyena ovaḍanaṃ. Cittaṃ ekaggaṃ hoti pasīdati pubbacariyasiddhena gāravabahumānena gehassitapemavasena.

Gotamīti mahāpajāpatigotamī. Setṭhissāti bārāṇasisetṭhino.

Teti paccekabuddhe. Kiṃ nu khoti pucchi ciratarakālaṃ puññakiriyāya paribhāvitasantānatāya, paccekabuddhesu ca gāravabahumānatāya. Duggatehipi sakkā kātunti duggatehipi yathāvivhavaṃ katā kuṭi tumhākaṃ vasituṃ sakkāti pucchi.

Hatthakammaṃ dethāti hatthakammaṃ katvā dethāti attho. Ānisaṃsaṃ ācikkhitvāti “tādisānaṃ mahesīnaṃ kataṃ veyyāvaccamaṃ amhākampi dīgharattaṃ hitāya hoti. Āvāsadānañca nāma mahapphalaṃ mahānisaṃsaṃ nibbattaṭṭhāne mahāsampattiāvahaṃ bhavissatī”tiādinā ānisaṃsaṃ ācikkhitvā. Gāḷhena ovādena tajjetvāti, “imesu nāma karontesu tvaṃ kasmā na karosi, mama jeṭṭhakadāsassa bhariyabhāvaṃ na jānāsi. Sabbehipi kariyamānassa hatthakammassa akaraṇe tuyhaṃ idañcidañca dukkhaṃ āgamissatī”ti bhayena tajjetvā. Sataṃ sataṃ hutvāti sataṃ sataṃ dāsaputtā ekajjhaṃ hutvā ekañca ekañca kuṭiṃ katvā adāsi.

Caṅkamanādiparivāranti

caṅkamanarattiṭṭhānadivāṭṭhānabhojanādiparivāraṭṭhānasahitaṃ. Jaggitvā upaṭṭhāpetvā. Vissajjāpesīti pariccajāpesi. Parivattāpetvāti cetāpetvā. Ticīvarānīti saḥassagghanikāni ticīvarāni katvā adāsi. Kālena kālanti kāle kāle, kismiñci kāleti attho. Rajje ṭhitassāti sabbabhūtūpakārarajje ṭhitassa.

Nandakattheropīti tadā jeṭṭhakadāso etarahi nandakatthero pabbajitvā arahattaṃ patto. Jeṭṭhakadāsiddhītā ...pe... aggamaḥesitṭhāne ṭhitāti mahāpajāpatigotamim sandhāya vadati. Ayamāyasmā nandakoti ayameva samudāgamato āyasmā nandakatthero. Etāva tā bhikkhuniyoti etāvatā samudāgamato pañcasatā bhikkhuniyo.

399. Hetunāti ñāyena aviparītaṭipattiyā. Pubbabhāgā hi purimā purimā paṭipadā pacchimāya kāraṇaṃ. Yāthāvasarasato diṭṭhanti yathābhūtasabhāvato paccakkaṃ viya.

401. Taṃ sabhāvaṃ taṃsabhāvanti tassā vedanāya paccayabhāvena anurūpaṃ.

403. Paṭhamataraṃyeva aniccāti tassāpi chāyāya aniccabhāvo paṭhamataraṃyeva siddho. Na hi kadāci aniccaṃ nissāya pavattaṃ kiñci niccaṃ nāma atthīti.

404. Anupahanitvāti avināsetvā. Kathaṃ pana maṃsakāyaṃ cammakāyañca avināsetvā itaresaṃ kantanaṃ hotīti byatirekamukhena dassetuṃ, “tatthā”tiādi vuttaṃ. Cammaṃ alliyāpentoti camme laggāpento cammapaṭibaddhaṃ karonto. Cammaṃ baddhaṃ katvāti vivarakāle na phālento cammabaddhe katvā. Evaṃ akatvāti evaṃ maṃsacammakāyānaṃ vināsaṃ akatvā, vilimaṃsādivikantanena aññamaññaṃ vivecetvā. Tattha vilimaṃsanti cammanissitamāsaṃ, paṭicchannakilomakanti ca vadanti. Nhārūti sukhumanhāru. Bandhananti

cammamaṃsānaṃ sambandhaṃ. Tenāha - “sabbacamme
laggavilipanaṃsamevā”ti. Antarakilesamevāti antare citte jātattā
sattasantānantogadhatāya abbhantarabhūtakilesameva.

405. Tajjaṃ vāyāmaṇṭi nidassanamattaṃ daṭṭhabbaṃ. Tathā hi purisena kuṭṭhāriṇā
chejjaṃ chindite chejjaṭṭhānassa sallakkhaṇaṃ icchitabbaṃ, tassa paṭighātabhāvo
icchitabbo, kāyapariḷāhābhāvo icchitabbo, tassa avatṭhānaṃ icchitabbaṃ, kiccantare
ajjuhekkhaṇaṃ icchitabbaṃ, evaṃ paññāya kilese chindantassa yogino vīriyabalena
saddhiṃ sati-pīti-passaddhi-samādhi-upekkhāsambojjhaṅgaṃ icchitabbanti āha -
“evaṃ na vinā chahi...pe... sakkotī”ti.

407. Tena kāraṇenāti yena tāsāṃ bhikkhunīnaṃ sā dhammadesanā sappāyā,
āsevanamandatāya pana ajjhāsayaṇa paripuṇṇasaṅkappā na jātāyeva; puna tathā
desanāya sati āsevanabalavatāya paripuṇṇasaṅkappā bhavissanti; tena kāraṇena
tvampi tā bhikkhuniyo teneva ovādena ovadeyyāsīti.

415. Sabbapacchimikāti sabbāsaṃ kaniṭṭhā sotāpannā, anariyā tattha kāci natthīti
attho. Tenāha - “sesā pana...pe... khīṇāsavā cā”ti. Yadi evanti akhīṇāsavāpi tādisā
bhikkhunī atthi. Evaṃ sati sukkhavipassakabhāvenapi sati khīṇāsavabhāve ariyassa
vinaye aparipuṇṇasaṅkappāvāti adhippāyena codeti, “kathaṃ
paripuṇṇasaṅkappā”ti? Itaro ajjhāsayaṇapāripūriyāti kāraṇaṃ vatvā, “yassa hī”tiādinaṃ
tamattaṃ vivarati. Ajjhāsayaṇapāripūriyāti tattha adhippāyapāripūriyā, na sabbaso
guṇapāripūriyāti adhippāyo. Tenāha “kadā nu kho”tiādi. Etena
pādaajjhānasammasitajjhānānaṃ visadisatāya puggalassa vipassanākāle
pavattaajjhāsayaṇasena ariyamagge bojjhaṅgamaggaṅgajhānaṅgānaṃ visesatāti
ayamattho dīpitoti veditabbo. Sesā suviññeyyameva.

Nandakovādasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

5. Rāhulovādasuttavaṇṇanā

416. Vimuttiṃ paripācentīti kilesānaṃ paṭippassaddhivimuttibhūtaṃ arahattaṃ
sabbaso pācenti sādheti nibbāpentīti vimutti-paripācanīyā. Dhammāti
kāraṇadhammā. Tenāha - “visuddhikāraṇavasenā”ti, arahattasaṅkhātāya visuddhiyā
sampādanavasenāti attho. Saddhindriyādayo visujjhamānā maggapaṭipāṭiyāva
sabbaso assaddhiyādīhi cittaṃ vimocentā aggaphalavimuttiṃ sampādenti. Tesāṃ
pana visuddhi bālāparivajjanena paṇḍitapayirupāsanena
pasādāva hadhammapaccavekkhaṇāya ca hoti. Tato idha pannarasa dhammā
adhippetāti dassento, “vuttaṇheta”ntiādimāha.

Tattha assaddhe puggaleti saddhārahite puggale. Te hi nissāya na kadāci saddhā
sambhavati, tesāṃ pana diṭṭhānugatiāpajjanena aññadatthu asaddhiyameva
vaḍḍhati, tasmā te paṭibhayamaggo viya dūrato vajjetabbā. Assaddhiyanti ca
saddhāya paṭipakkhabhūtā asaddheyyavatthusmiṃ adhimuccanākārena pavattā
saṃkilesadhammā veditabbā. Saddhe puggaleti saddhāsampanne puggale. Te hi
nissāya saddheyyavatthusmiṃ anuppannā uppajjati, uppannā bhiyyobhāvaṃ
vepullaṃ āpajjati. Saddheyyavatthūti ca buddhādīni ratanāni kammakammaphalāni
ca. Sevatoti labbhamānaṃ saddhāsampadaṃ uppādetuṃ vaḍḍhetuṃ nisevato.
Sesapadāni tasseva vevacanāni. Atha vā sevato upasaṅkamato. Bhajato tesāṃ
paṭipattiyaṃ bhattiṃ kubbato. Payirupāsato tesāṃ ovādānusāsanikaraṇavasena
upaṭṭhahato. Pasādānīyasuttantā nāma buddhādiguṇapaṭisaṃyuttā pasādāva hā

sampasādanīyasuttādayo. Te hi paccavekkhato buddhādīsu anuppannā pasannā upajjati, uppannā bhiyyobhāvaṃ vepullaṃ āpajjati. Imehi tīhākārehīti imehi yathāvutthehi tīhi kāraṇehi. Paṭipakkhadūrībhāvato paccekam sūpahārato ca āsevanam bhāvanam labhanti. Saddhindriyam visujjhati maggaphalāvahabhāvena acchati visuddhiṃ pāpuṇāti. Iminā nayena sesapadesupi attho veditabbo.

Ayam pana viseso - kusītetī alase sammāpaṭipattiyam nikkhattadhure. Āraddhavīriyeti paggahitavīriye sammāpaṭipanne. Sammappadhāneti anuppannānam akusalānam anuppādanādivasena pavatte cattāro upāyappadhāne. Paccavekkhato paṭipattiṃ avekkhato. Te hi paccavekkhato līnam abhibhavitvā sammadeva ārambhadhātuādi anuppannānam vidhinā satisampadāya uppādāya bhiyyobhāvāya samvattati. Asamāhite bhantamigabhantagoṇasappaṭibhāge vibbhantacitte. Samāhite upacārasamādhinā appanāsamādhinā ca sammadeva samāhitacitte. Jhānavimokkheti savitakkasavicārādijhānāni paṭhamādivimokkhe ca. Tesañhi paccavekkhaṇā uparūpari accantameva samādhānāya samvattati. Duppaññeti nippaññe, ariyadhammassa uggahaparipucchāsavanasammasanābhāvena sabbaso paññārahite ca. Paññavanteti vipassanāpaññāya ceva maggapaññāya ca samannāgate. Gambhīraññācariyanti gambhīram khandhāyatanadhātusaccapaṭiccasamuppādādibhedam ñāṇassa caritabbatṭhānam, yattha vā gambhīraññāssa cariyam pavattati. Tattha hi paccavekkhaṇā sammoham vidhamati, anuppannāya paññāya uppādāya bhiyyobhāvāya samvattati. Suttantakkhandheti suttasamūhe.

Pubbe saddhindriyādīnam visuddhikāraṇāni, “vimuttiparipācanīyā dhammā”ti vuttānīti idha saddhādike aññe ca dhamme dassento, “aparepī”tiādimāha. Tattha saddhādīnam vimuttiparipācanīyatā dassitā eva, aniccasaññādīnam pana vimuttiparipācanīyatāya vattabbameva natthi vipassanābhāvato. Tenāha - “ime pañca nibbedhabhāgiyā saññā”ti. Kalyāṇamittatādayoti kalyāṇamittatā sīlasamvaro abhisallekhakathā vīriyārambho nibbedhikā paññā ime kalyāṇamittatādayo pañca dhammā. Ayamettha saṅkhapo, vitthāro pana “meghiyasuttasamvaṇṇanāyam” vuttanayena veditabbo. Lokam volokentassāti buddhaveneyyasattalokam buddhacakkhunā visesato olokentassa.

419. Āyasmato rāhulassa indriyānam paripakkattā saddhiṃ paṭṭhapitapatthanā devatā udikkhamānā tiṭṭhanti, - “kadā nu kho uttari āsavānam khaye viñessatī”ti. Yadā pana satthā evam parivitakkesi, tāvadeva samānājjhāsayatāya sabbakālam taṅkhaṇam āgamentiyo tā devatāyo tam samavāyam disvā ekasmiṃ andhavanasmimyeva sannipatitā. Upālissa gahapatino dīghanakhaparibbājakassa catusaccadhammesu dassanakiccena pavatto sotāpattimaggoti tesu suttesu paṭhamamaggo “dhammacakkhu”nti vutto, tassa dassanatthassa sātisayattā, brahmāyuno pana phalaññānāni heṭṭhimāni tīṇi sātisayānīti brahmāyusutte tīṇi phalāni “dhammacakkhu”nti vuttāni. Idam panettha āyasmato rāhulassa maggaññam phalaññānaṃ dassanattho sātisayo, tāhi ca devatāhi yaṃ ñāṇam adhigatam, tam sātisayamevāti vuttam - “imasmim sutte cattāro maggā, cattāri ca phalāni dhammacakkhanti veditabbānī”ti. Kim pana sāvakanam saccābhisamayaññe atthi koci visesoti? Āma atthi. So ca kho pubbabhāge vuṭṭhānagāminivipassanāya pavattiyākāravisesena labheyya kāci visesamattā. Svāyamatto abhidhamme “no ca kho yathā diṭṭhippattassā”ti saddhāvimuttato diṭṭhippattassa kilesappahānam pati

visesakittanena dīpetabbo. Kiṃ pana āyasmā rāhulo viya tā devatā sabbā ekacittā pageva cattāri phalāni adhigaṇhiṃsūti? Noti dassento “tattha hī”tiādimāha. Kittakā pana tā devatāti āha “tāsaṅca panā”tiādi.

Rāhulovādasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Chachakkasuttavaṇṇanā

420. Ādimhi kalyāṇanti ādikoṭṭhāse kalyāṇaṃ etassāti vā ādikalyāṇo, taṃ ādikalyāṇaṃ, ādikalyāṇabhāvo ca dosavigamena icchitabbo. Yañhi sabbaso vigatadosaṃ, taṃ paripuṇṇaguṇameva hotīti “niddosa”nti vuttaṃ. Katvāti ca padaṃ, “kalyāṇaṃ katvā bhaddakaṃ katvā”ti purimapadadvayenapi yojetabbaṃ. Desanākāro hi idha kalyāṇasaddena gahito. Tenevāha - “desetabbadhammassa kalyāṇatā dassitā hotī”ti, dutiye pana atthavikappe desetabbadhammassa kalyāṇatā mukhyeneva kathitā itarassa atthāpattito. Majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇanti etthāpi ese va nayo. Ayaṅca desanāya thomanā buddhānaṃ āciṇṇasamāciṇṇāvāti dassetuṃ, “iti bhagavā ariyavaṃsa”ntiādi vuttaṃ. Dhammaggaḥaṇampi desanāya thomanā evāti “navahi padehī”ti vuttaṃ.

Vedanā yāthāvato jānanaṃ, taṅca maggakiccaṃ, tassa upāyo vipassanātiāha - “sahavipassanena maggena jānitabbānī”ti. Pariññābhisaṃmayādikiccena nibbattiyā asammohato ca paṭivijjhitabbo. Tebhūmakacittameva kathitaṃ sammāsanaṭṭhānassa adhippetattā. Esa nayo dhammāyatanādīsūpi. Dhammāyatanassa vā āyatanabhāvato bahiddhāgahaṇaṃ, na sabbaso anajjhatabhāvato. Vipākavedanāpaccayā javanakkhaṇe uppannataṇhāti chattiṃsavipākavedanaṃ nissāya evaṃ assādentī anubhaveyyanti akusalajavanakkhaṇato uppannataṇhā.

422. Pāṭiyekko anusandhīti yathānusandhiādīnaṃ asambhavatoti adhippāyena vuttaṃ. Heṭṭhāti viññāṇaphassavedanātaṇhānaṃ paccayāyattavuttitādassanena cakkhāyatanādīnaṃ rūpāyatanādīnaṅca paccayāyattavuttitā dīpitā apaccayuppannassa paccayābhāvato, yaṅca paccayāyattavuttikaṃ, taṃ aniccaṃ uppādasambhavato, yadaniccaṃ taṃ dukkhaṃ, yaṃ dukkhaṃ tadanattāti khandhapaṅcake ca channaṃ chakkānaṃ vasena ghanavinibbhogakaraṇena atthato anattalakkhaṇaṃ vibhāvitā. Na sarūpatoti sarūpatopi taṃ vibhāvetukāmo teneva chachakkānaṃ vasena ghanavinibbhoganayena byatirekato ca anvayato ca dassento bhagavā - “cakkhu attāti yo vadeyya”tiādimāhāti yathānusandhikāva desanā vibhāvitā. Tenāha “heṭṭhā kathitānaṃ hī”tiādi. Heṭṭhā pana channaṃ chakkānaṃ vasena vinibbhogadassanamattaṃ, na anattalakkhaṇaṃ vibhāvitā, idha pana sarūpato anattalakkhaṇaṃ vibhāvitanti adhippāyena anusandhantarabhāvajotanā. Yadi pi anattabhāvo nāma catūsūpi saccesu labbhateva, sabbepi hi dhammā anattā, ime panettha dve pi nayā sammāsana vasena pavattāti vuttaṃ - “dvinnāṃ saccānaṃ anattabhāvadassanatta”nti. Na upapajjati upapattisaṅkhātayuttīyā na sametīti ayamettha atthoti āha “na yujjati”ti. Attavādinā - “nicco dhuvo sassato”ti abhimato, cakkhuṅca uppādavantatāya aniccaṃ, yaṃ paccayāyattavuttitā, tasmā “cakkhu attāti yo vadeyya, taṃ na upapajjati”tiādi. Sakkāyavatthu cakkhu anattā aniccabhāvato seyyathāpi ghaṭo, cakkhuṃ aniccaṃ paccayāyattavuttibhāvato seyyathāpi ghaṭo, cakkhu paccayāyattavutti uppādādisambhavato seyyathāpi ghaṭo. Vigacchatīti bhaṅgupattiyā sabhāvāvigamena vigacchati. Tenāha “nirujjhati”ti.

424. Yasmā kilesavaṭṭamūlakam kammavaṭṭam, kammavaṭṭamūlakañca vipākavaṭṭam. Kilesuppatti ca taṇhādiggāhapubbikā, tasmā “tiṇṇam vā gāhānam vasena vaṭṭam dassetu”nti āha. Yasmā pana taṇhāpakkhikā dhammā samudayasaccam, cakkhādayo dukkhasaccam, tasmā vuttam - “dvinnam saccānam vasena vaṭṭam dassetu”nti. Taṇhāmānadiṭṭhiggāhāva veditabbā sakkāyagāminipaṭipadāya adhippetattā. “Etam mamā”tiadinā gahaṇamevettha anupassanāti āha - “gāhattayavasena passatī”ti.

Tiṇṇam gāhānam paṭipakkhavasenāti taṇhādiggāhapaṭipakkhabhūtānam dukkhāniccānattānupassanānam vasena, tāhi vā tiṇṇam gāhānam paṭipakkhavasena viniveṭhanavasena anuppādanavasenāti attho. Paṭipakkhavasena vivaṭṭam dassetunti yojanā. Sakkāyanirodhagāminī paṭipadāti ettha nirodhadhammo sarūpeneva dassitoti āha - “nirodho...pe... dassetu”nti. Paṭisedhavacanānīti paṭikkhepavacanāni.

425. Taṇhādīnam anupādiyanavacanāni taṇhādiṭṭhivaseneva vuttāni taṇhādiṭṭhīnamyeva abhinandanādivasena pavattisabbhāvato. Appahīnattho anusayatthoti āha - “anusetīti appahīno hotī”ti ariyamaggena hi appahīno thāmagato rāgādikilesa anusayo kāraṇalābhe sati uppajjanārahabhāvato. Yam panettha vattabbam, tam heṭṭhā vuttameva. Vaṭṭadukkhakilesadukkhassāti vaṭṭadukkhassa ceva kilesadukkhassa ca. Saupādisesanibbānāhi kilesadukkhassa antakaraṇam, anupādisesanibbānam vaṭṭadukkhassa.

426. Tesanti anusayānam. Paṭikkhepavasenāti pajahanavasena, appavattikaraṇavasenāti attho. Avijjam pajahitvāti anavasesato avijjam appavattidhammatam āpādetvā. Kāmam heṭṭhimamaggañāmpī avijjāpahāyinī vijjā eva, tam pana ñānam avijjāya anavasesappahāyakam na hoti, aggamaggañāṇe pana uppanne avijjāya lesopi nāvasissatīti tadeva avijjāya pahāyakanti āha - “arahattamaggavijjam uppādetvā”ti.

427. Sayameva tathāgate attano buddhānubhāvena desente saṭṭhi bhikkhū arahattam pattāti anacchariyametam, atha kiṃ acchariyanti āha “ima”ntiādi. Kathentepīti ettha itisaddo pakārattho, imināva pakārenāti attho. Pattā evāti saṭṭhi bhikkhū arahattam pattā evāti yojanā. Etampi anacchariyam, satthu sammukhā sāvakā samudāgamā mahābhiññā pabhinnapaṭisambhidā tathā tathā sappāṭihāriyam dhammam desentīti. Tenāha - “mahābhiññappattā hi te sāvakā”ti.

Mahāmaṇḍapeti lohapāsādassa purato eva mahābhikkhusannipāto jātoti tesam pahonakavasena kate mahatī sāṇimaṇḍapeti vadanti. Tesupī ṭhānesūti tesu yathāvuttamahāmaṇḍapādīsu ṭhānesu. Mahāthero atthīti padaṃ ānetvā sambandhitabbam. Devattherassa guṇe sutvā pasannamānaso mahāthero, tathāpi vatthasampattiyā pasīditvā “tvam pana nhāpehi”ti āha.

Heṭṭhāpāsādeti ca kalyāṇiyamahāvihāre uposathāgāre heṭṭhāpāsāde ekadā uparipāsāde ekadā, kathesīti. Cūḷanāgassa tathā mahatī parisā devatānubhāvena abhiññāpādanam ahoṣīti keci. Thero pana mahiddhiko ahoṣi, tasmā tāva mahatim parisam abhiññāpesīti apare.

Tato tatoti tassam tassam disāyam. Ekovāti ekacco eva, na bahuso, katipayāva puthujjanā ahesunti attho. Sesam heṭṭhā vuttanayattā suviññeyyameva.

Chachakkasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

7. Mahāsaḷāyatanikasuttavaṇṇanā

428. Mahantāni saḷāyatanāni adhikicca pavattattā mahāsaḷāyatanikaṃ, mahantatā ca tesam mahantaṃ lokasannivāsaṃ abhibyāpetvā t̥hitattā ayoniso gayhamānānaṃ mahato anattāya saṃvattanato, yoniso gayhamānānaṃ mahato attāya hitāya sukhāya saṃvattanato ca daṭṭhabbā. Jotakanti bodhakaṃ.

429. Sikhāppattāya vipassanāya jānanampi yathābhūtajānanameva maggena jānanassa āsannaḷāyatanabhāvatoti āha - “sahavipassanena maggena ajānanto”ti. Vuḍḍhiṃ gacchantīti paccayasamodhānena bhavayonigatiṭṭhitissattāvāsapāḷiyā aparāparaṃ parivuḍḍhiṃ gacchanti. Evaṃbhūtā paguṇabhāvamāpāditā samathavipassanādhammā viya suṭṭhutam vasiḷbhāvaṃ pāpitā jhānābhīṇṇā viya ca vasiḷbhūtā hutvā uparūpari brūhentīti āha - “vasiḷbhāvaṃ gacchantī”ti. Tathā hi te kadāci bhavapattānāya anuppāditāyapi appahīnabhāvenevassā tiṭṭhanti. Akusalā dhammāva yebhuyyena dassanāyatanena vināsadassanato pavattanti parivaḍḍhanti ca. Pañcadvārikadarathāti pañcadvārikajavanasaḷāyatanato akusaladarathā. Evaṃ manodvārikadarathā veditabbā. Santāpāti darathehi balavanto sampayuttadhammānaṃ nissayassa ca santāpanakarā. Paṭiḷhāti tatopi balavataṃ tesameva paridahanakarā.

430. Pañcadvārikasukhaṃ, na kāyappasādasannissitasukhameva. Manodvārikasukhanti manodvārikacittasannissitasukhaṃ, na yaṃ kiñci cetasikasukhaṃ tassa kāyikasukhaggahaṇeneva gahitattā. Pañcadvārikajavanena samāpajjanaṃ vā vuṭṭhānaṃ vā natthīti idaṃ manodvārikajavanena tassa sambhavaṃ dassetuṃ, maggassa vasena vuttaṃ, na pana tappasaṅgasaṅkānivattanattā. Viññattimattampi janetuṃ asamatthaṃ samāpajjanassa kathaṃ paccayo hoti, buddhānaṃ pana bhagavantānaṃ hotīti ce? Tathāpi tassa āsannaṭṭhāne pañcadvārikacittappavattiyā asambhavo eva tādisassa pubbābhogassa tasmīṃ kāle asambhavato. Eteneva yā kesañci ariyadhamme akovidānaṃ ghaṭasabhāvadīsu buddhitulyakāritāpatticodanā; sā paṭikkhittāti daṭṭhabbā taṃtaṃpurimābhogavasena tena tena pañcadvārikābhiniyatamanoviññāṇassa parato pavattamānamanoviññāṇena tasmīṃ atthe vaṇṇasaṅghānādivisesassa vinicchinittabbato. Uppannamattakameva hotīti pañcadvārikajavanaṃ tādisaṃ kiñci atthanichchayakiccaṃ kātuṃ na sakkoti, kevalaṃ uppannamattameva hoti. Ayanti “ādīnavānupassino”tiādīnā vuttā.

431. Kusalacitta...pe... bhūtassāti vuṭṭhānagāminivipassanāsaḷāyatanakusalacittassa sampayuttacetosukhasamaṅgībhūtassa. Pubbasuddhikāti magguppattito, vipassanārambhatopi vā pubbeva suddhā. Tenāha - “ādito paṭṭhāya parisuddhāva hontī”ti. Sabbatthakakārāpakaṅgānīti sīlavisodhanassa cittasamādhānassa vipassanābhīyogassa maggena pahātabbakilesapahānassāti sabbassapi maggasaṃbhāraḷāyatanakāraḷāpakaṅgāni. Atṭhaṅgiko vāti paṭṭhamajjhāniko vā atṭhaṅgiko, dutiyajjhāniko vā sattaṅgiko hoti.

Imameva suttapadesaṃ gahetvāti, “yā tathābhūtassa diṭṭhī”tiādīnā sammādiṭṭhīādīnaṃ pañcannaṃyeva tasmīṃ t̥hāne gahitattā lokuttaramaggo pañcaṅgikoti vadati. Soti tathā vadanto vitaṇḍavādī. Anantaravacanenevāti, “yā tathābhūtassa diṭṭhī”tiādivacanassa, “evamassāya”ntiādīnā anantaravacanena. Paṭisedhitabboti paṭikkhipitabbo. “Ariyo atṭhaṅgiko maggo”ti hi idaṃ vacanaṃ ariyamaggassa pañcaṅgikabhāvaṃ ujukameva paṭikkhipati. Yadi evaṃ “yā

tathābhūtaṃ diṭṭhī”tiādinā tattha pañcannaṃ eva aṅgānaṃ gahaṇaṃ kimatthiyanti āha “uttari cā”tiādi. Sammāvācaṃ bhāveti ariyamaggasamaṅgī. Tenāha “micchāvācaṃ pajahatī”ti. Yasmiñhi khaṇe sammāvācā bhāvanāpāripūriṃ gacchati, tasmimpyeva micchāvācā pajahiyatīti. Saheva viratīyā pūrenti samucchavedaviratīyā vinā dukkhaṃ pariññādināṃ asambhavato. Ādito paṭṭhāya parisuddhāneva vaṭṭanti parisuddhe sīle paṭiṭṭhitasseva bhāvanāya ijjhanato. Yathāvuttamatthaṃ ganthantarenapi samatthetum, “subhaddasuttepi cā”tiādi vuttaṃ. Anekesu suttasatesu aṭṭhaṅgikova maggo āgato, na pañcaṅgikoti adhippāyo.

Sammāsati maggakkhaṇe kāyānupassanādicatukiccasādhikā hotīti taṃ catubbidhaṃ katvā dassento, “maggasampayuttāva cattāro satipaṭṭhānā”ti āha. Na catumaggasampayuttatāvasena. Esa nayo sammappadhānādīsipi. Aññaṃ añaṇaṃ nativattamānā yuganaddhā yuttā viya ariyamaggayuganaddhā aññaṃ añaṇaṃ paṭibaddhāti yuganaddhā. Tenāha - “ekakkhaṇikayuganandhā”ti ariyamaggakkhaṇe eva hi samathavipassanā ekakkhaṇikā hutvā samadhuraṃ vattanti. Tenevāha “ete hī”tiādi. Aññaṃ añaṇaṃ khaṇe samāpatti, aññaṃ añaṇaṃ vipassanāti idaṃ tesam tattha tattha kiccatō adhikabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ, na aññathā. Na hi paññārahitaṃ samāpatti, samādhirahitaṃ ca vipassanā atthi. Ariyamagge pana ekakkhaṇikā samadhuratāya ekarasabhāvenāti attho. Phalavimuttīti arahattaphalavimutti. Sesam heṭṭhā vuttanayattā suviññeyyameva.

Mahāsaḷāyatanikasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

8. Nagaravindeyyasuttavaṇṇanā

435. Samavisamaṃ carantīti kāyasamādiṃ samaññaeva, kāyavisamādiṃ visamaññaeva caranti karonti paṭipajjanti. Taṃ pana samavisamaṃ aññaṃ añaṇaṃ viruddhattā visadisattā na ekasmiṃ kāle sambhavatīti āha - “kālena samaṃ kālena visama”nti. Samacariyampi hi etanti pubbe samacariyāya jotitattā vuttaṃ.

437. Ākaronti adhippetamatthaṃ ñāpentī pabodhentīti ākāra, ñāpakakāraṇanti āha - “ke ākāraṇīti kāni kāraṇāni”ti. Anubuddhiyoti anumānaññaṇāni. Tañhi yathādiṭṭhamatthaṃ diṭṭhabhāvena anveti anugacchatīti “anvayā”ti vuccati. Haritatinacampakavanādivasenāti haritakambalādisadisatinādivasena vitthāritakanakapaṭādisadivikasitacampakavanādivasena. Ādisaddena cettha kīcakaveṇusaddamadhurasaphalāphalavasena saddarasānaṃ atthibhāvo veditabboti. Campakavaseneva pana phassagandhānampi atthibhāvo vuttoti. Tenāha - “rūpādayo pañca kāmagaṇā atthī”ti. “Itthirūpādīni sandhāyetam kathita”nti vatvā indriyabaddhā vā hontu rūpādayo anindriyabaddhā vā, sabbepi cete kilesuppattinimittatāya kāmagaṇā evāti codanaṃ sandhāya visabhāgitthigatā rūpādayo savisesaṃ kilesuppattinimittanti dassento, “tāni hī”tiādimāha.

Tattha tānīti rūpādīni. Hi-saddo hetuattho. Tena yathāvuttamatthaṃ samattheti, “yasmā purisassa cittaṃ pariyādāya tiṭṭhanti, tasmā itthirūpādīni sandhāya etaṃ kathita”nti. Purisassa cittanti purisassa catubhūmakam kusalaṇṇaṃ pariyādāya gahetvā antomuṭṭhigataṃ viya katvā. “Hatthikāyaṃ pariyādiyivā”tiādisu hi gahaṇaṃ pariyādānaṃ nāma, “aniccasañña bhāvitā bahulikatā sabbaṃ kāmārāgaṃ pariyādiyati”tiādisu khepanaṃ pariyādānaṃ, idha ubhayampi vaṭṭati. Idāni yathāvuttamatthaṃ sutteneva sādhetum, “yathāhā”tiādi vuttaṃ. Tattha “nāhaṃ, bhikkhave”tiādisu na-kāro paṭisedhattho. Ahanti bhagavā attānaṃ niddisati.

Bhikkhavi bhikkhū ālapati. Aññanti idāni vattabbaṃ itthirūpato aññaṃ. Ekarūpampī ekampi rūpaṃ. Samanupassāmīti ñāṇassa samanupassanā adhippetā, heṭṭhā na-kāraṃ ānetvā sambandhitabbaṃ. Ayañhettha attho - “ahaṃ, bhikkhave, sabbaññutaññāṇena sabbaso olokeno aññaṃ ekarūpampi na samanupassāmī”ti. Yaṃ evaṃ purisassa cittaṃ pariyādāya tiṭṭhatīti yaṃ rūpaṃ rūpagarukassa purisassa sabbampi kusalacittaṃ pavattituṃ appadānavasena pariyādiyivā gahetvā khepetvā ca tiṭṭhati. Yathayidaṃ itthirūpanti itthiyā rūpakāyaṃ. Rūpasaddo khandhādiekanekathavācako, idha pana itthiyā catusamuṭṭhāne rūpāyatane vaṇṇadhātuyaṃ daṭṭhabbo. “Itthirūpaṃ, bhikkhave, purisassa cittaṃ pariyādāya tiṭṭhatī”ti idaṃ purimasseva dalhīkaraṇatthaṃ vuttaṃ. Purimaṃ “yathayidaṃ, bhikkhave, itthirūpa”nti idaṃ opammavasena vuttaṃ, idaṃ pariyādānabhāve nidassananti daṭṭhabbaṃ. Sesam suviññeyyameva.

Nagaravindeyyasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Piṇḍapātapārisuddhisuttavaṇṇanā

438. Dhammasenāpatino paṭisallīyanassa adhippetattā, upari ca pāliyaṃ, “suññatāvihārena kho ahaṃ, bhante, etarahi bahulaṃ viharāmī”ti vuttattā “paṭisallānāti phalasamāpattito”ti āha.

Vippasannānīti visesato pasannāni. Okāsavasenāti indriyānaṃ patiṭṭhitokāsavasena. Nanu tāni indriyāni sabhāvato vippasannāni hontīti? Saccaṃ honti. Na hidaṃ tādisaṃ pasannataṃ sandhāya vuttaṃ, idaṃ pana santapaṇītasamāpattisamuṭṭhitānaṃ paccupaṭṭhitānaṃ cittajarūpānaṃ vasena sesatisantatirūpānaṃ seṭṭhataraṃ paṇītabhāvāpattiṃ sandhāya vuttaṃ. Phalasamāpattitoti suññatānupassanāvasena samāpannaphalasamāpattito. Mahantānaṃ buddhādīnaṃ purisānaṃ vihāro mahāpurisavihāro. Tenāha - “buddha...pe... vihāro”ti. Vihārato paṭṭhāyāti parikkhitte ca vihāre parikkhepato paṭṭhāya, aparikkhitte ca parikkhepārahaṭṭhānato paṭṭhāya. Keci pana “vihārabhantarato paṭṭhāyā”ti vadanti. Yāva gāmassa indakhīlāti gāmassa abbhantarindakhīlo. Gehapaṭipāṭiyācaritvāti piṇḍāya caritvā. Yāva nagaradvārena nikkhamanāti nagaradvārena yāva nikkhamanapadesā. Yāva viharāti yāva viharabbhantarā. Paṭikkantamaggoti nivattanamaggo. Ārammaṇe paṭihaññanākārena pavattamānampi paṭighasampayuttaṃ citte paṭihanantaṃ viya pavattatīti āha - “citte paṭihaññanakilesajāta”nti. Divasañca rattiñca anusikkhantena etameva rāgādippahāyiniṃ sammāpaṭipattiṃ divā ca rattiñca anu anu sikkhantena uparūpari vaḍḍhentena.

440. Pahīnā nu kho me pañca kāmaguṇāti ettha kāmaguṇappahānaṃ nāma tappaṭibaddhachandarāgappahānaṃ. Tathā hi vuttaṃ - “tiṭṭhanti citrāni tatheva loke, athettha dhīrā vinayanti chanda”nti. Ekabhikkhussa paccavekkhaṇā nānāti ekasseva bhikkhuno, “pahīnā nu kho me pañca kāmaguṇā”tiādinā pāliyaṃ āgatā nānāpaccavekkhaṇā honti. Nānābhikkhūnanti visuṃ visuṃ anekesaṃ bhikkhūnaṃ. Paccavekkhaṇā nānāti vuttanānāpaccavekkhaṇā. Idāni tameva saṅkhepato vuttamatthaṃ vitthārato dassetuṃ, “katha”ntiādi vuttaṃ. Tattha “paccavekkhatī”ti vuttaṃ, kathaṃ pana paccavekkhatīti āha “pahīnā nu kho”tiādi. Vīriyaṃ paggayhāti catubbidhasammappadhānavīriyaṃ ārabhitvā vipassanaṃ vaḍḍhitvā. Maggānantaraṃ anāgāmiphalaṃ patvāti vacanaseso. Phalānantaraṃ magganti tasmim anāgāmimagge t̥hito phalasamāpattito vuṭṭhāya aggamaggatthāya

vipassanaṃ ārabhitvā tasmimpyeva āsane na cireneva vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattamaggaṃ gaṇhanto nirodhadhammānupattiyaṃ vipassanāparivāsābhāvato phalānantaraṃ maggappatto nāma hotīti katvā.

Tato vuṭṭhāyāti maggānantaraphalato vuṭṭhāya. Maggānantarato hi vuṭṭhito maggato vuṭṭhito viya hotīti tathā vuttaṃ. “Phalānantaraṃ magga”nti ettha phalaṃ anantaraṃ etassāti phalānantaraṃ. “Phalānantaraṃ magga”nti padadvayenapi anāgāmi maggaphalāni ceva vadatīti evamettha attho daṭṭhabbo. Nīvaraṇādīsopi eseṇa nayoti ettha, “pahīnā nu kho me pañca nīvaraṇā”tiādīnā yojanā veditabbā. Etesanti ettha etesaṃ nīvaraṇapañcupādānakkhandhasatipaṭṭhānādīnaṃ. Pahānādīnīti pahānapariññābhāvanāsacchikiriyaṃ. Nānāpaccavekkhaṇā hotīti tā paccavekkhaṇā nānāti adhippāyo. Etāsu pana paccavekkhaṇāsūti etāsu kāmagaṇapaccavekkhaṇādīsū dvādasasu paccavekkhaṇāsū. Ekaṃ paccavekkhaṇaṃ paccavekkhati dvādasasu nāyesu ekeneva kiccāsiddhito. Añño bhikkhu. Ekanti aññaṃ paccavekkhati. Aññaṃ attho hi ayaṃ ekasaddo “ittheke”tiādīsū viyāti. Nānābhikkhūnaṃ pana ekā paccavekkhaṇā, nānābhikkhūnaṃ nānāpaccavekkhaṇāti evaṃ catukkapaccavekkhaṇampi ettha sambhavati. Imassa pana dvayassa vasena abhisamayo natthīti tadubhayaṃ aṭṭhakathāyaṃ na uddhaṭṭaṃ. Sesam suviññeyyameva.

Piṇḍapāṭapārisuddhisuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

10. Indriyabhāvanāsuttavaṇṇanā

453. Evaṃnāmaketi “gajaṅgalā”ti evaṃ itthiliṅgavasena laddhanāmake majjhimapadesassa mariyādaṭṭhānabhūte nigame. Suveḷu nāma nicalarukkhotti vadanti. Tato aññaṃ evāti pana adhippāyena “ekā rukkhajātī”ti vuttaṃ. Cakkhusotānaṃ yathāsakavisayato nivāraṇaṃ damanaṃ indriyabhāvanā, tañca kho sabbaso adassanena asavenenāti āha - “cakkhunā rūpaṃ na passati, sotena saddaṃ na suṇāti”ti. Sati hi dassane savane ca tāni adantāni abhāvitānevāti adhippāyo. Cakkhusotāni ca asampattaggāhitāya durakkhitānīti brāhmaṇo tesamyeva visayaggahaṇaṃ paṭikkhipi. Asadisāyāti aññaṃ itthi yasamayehi asādhāraṇāya. Ālayanti kathetukāmatākāraṇanti attho.

454. Vipassanupekkhāti āraddhavipassakassa vipassanāññāṇena lakkhaṇattaye diṭṭhe saṅkhārānaṃ aniccabhāvēdivicinane majjhatabhūtā vipassanāsaṅkhātā upekkhā. Sā pana yasmā bhāvanāvisesappattiyaṃ heṭṭhimehi vipassanāvārehi santā ceva paṇītā ca, pageva cakkhuviññāṇādisahagatāhi upekkhāhi, tasmā āha - “esā santā esā paṇītā”ti. Atappikāti santapaṇītābhāvanārasavasena tittim na janeti. Tenevāha -

“Suññāgāraṃ pavitṭhassa, santacittassa bhikkhuno;
Amānusi ratī hoti, sammā dhammaṃ vipassato”ti.

Itīti evaṃ vakkhamānākārenāti attho. Ayaṃ bhikkhūti ayaṃ āraddhavipassako bhikkhūti yojanā. Cakkhudvāre rūpārammaṇamhīti cakkhudvāre āpāthagate rūpārammaṇe. Manāpanti manāpabhāvena pavattanakaṃ. Majjhatte manāpāmanāpanti itṭhamajjhatte manāpabhāvena amanāpabhāvena ca pavattanakaṃ manāpāmanāpaṃ nāmāti. Tenāha. Iminā manāpabhāvo gahito, “neva manāpa”nti iminā manāpabhāvo majjhatto ca ubhayaṃ ekadesato labbhatīti, “manāpāmanāpa”nti vuttaṃ. Evaṃ ārammaṇe labbhamānavisesavasena tadārammaṇassa cittassa pākatikaṃ pavattiākāraṃ dassetvā idāni tappaṭisedhena

ariyassa vinaye anuttaram indriyabhāvanam dassetum, “tassa rajjitum vā”tiādi vuttam. Tatrāyam yojanā - tassa cittam itthe ārammaṇe rajjitum vā anitthe ārammaṇe dussitum vā majjhatte ārammaṇe muyhitum vā. Adatvāti nisedhetvā. Pariggahetvāti parijānavasena ñāṇena gahetvā ñātātiraṇapahānapariññāhi parijānitvā. Vipassanam majjhatte ṭhapetīti anukkamena vipassanupekkham nibbattetvā tam saṅkhārupekkham pāpetvā ṭhapeti. Cakkhumāti na pasādacakkhuno atthitāmattojotanam; atha kho tassa atisayena atthitātojotanam, “sīlavā”tiādīsu viyāti āha - “cakkhumāti sampannacakkhu visuddhanetto”ti.

456. Īsakam poṇeti majjhe uccam hutvā īsakam poṇe, na antantena vaṅke. Tenāha - “rathīsā viya utṭhahitvā ṭhite”ti.

461. Paṭikūleti amanuñṇe ārammaṇe. Appaṭikūlasaṅñīti na paṭikūlasaṅñī. Tam pana appaṭikūlasaṅñitam dassetum, “mettāpharaṇena vā”tiādi vuttam. Tattha paṭikūle anitthe vatthusmiṃ sattasaṅñite mettāpharaṇena vā dhātuso upasaṃhārena vā saṅkhārasaṅñite pana dhātuso upasaṃhārena vāti yojetabbam. Appaṭikūlasaṅñī viharatīti hitesitāya dhammasabhāvacintanāya ca nappaṭikūlasaṅñī hutvā iriyāpathavīhārena viharati. Appaṭikūle itthe vatthusmiṃ sattasaṅñite kesādiasucikoṭṭhāsamattamevāti asubhapharaṇena vāti asubhato manasikāravasena. Idam rūpārūpamattam aniccam saṅkhatanti aniccato upasaṃhārena vā. Tato eva, “dukkham vipariṇāmadhamma”nti manasi karonto paṭikūlasaṅñī viharati. Sesapadesūti, “paṭikūle ca appaṭikūle cā”tiādinā āgatesu sesesu dvīsu padesu. Tattha hi itthāniṭṭhavatthūni ekajjham gahetvā vuttam yathā sattānam paṭhamam paṭikūlato upaṭṭhitameva pacchā gahaṇākāravasena avatthantarena vā appaṭikūlato upaṭṭhāti. Yaṅca appaṭikūlato upaṭṭhitameva pacchā paṭikūlato upaṭṭhāti, tadubhayepi khīṇāsavo sace ākaṅkhati, vuttanayena appaṭikūlasaṅñī vihareyya paṭikūlasaṅñī vāti.

Tadubhayam abhinivajjetvāti sabhāvato bhāvanānubhāvato ca upaṭṭhitam ārammaṇam paṭikūlasabhāvam appaṭikūlasabhāvam vāti tam ubhayam pahāya aggahetvā. Sabbasmim vatthusmiṃ pana, “majjhatto hutvā viharitukāmo kiṃ karotī”ti, vatvā tattha paṭipajjanavidhiṃ dassento, “itthāniṭṭhesu...pe... domanassito hotī”ti āha. Idāni yathāvuttamattham paṭisambhidāmaggaṇāyā vibhāvetum, “vuttam heta”ntiādimāha. Tassattho heṭṭhā vuttanayo eva. Satoti sativapullappattiyā satimā. Sampajānoti paññāvepullappattiyā sampajānakārī. Cakkhunā rūpaṃ disvāti kāraṇavasena cakkhūti laddhavohārena rūpadassanasamattana cakkhuvīññāṇena, cakkhunā vā karaṇabhūtena rūpaṃ passitvā. Neva sumano hoti gehassitasomanassapaṭikkhepena nekkhammapakkhikāya kiriyāsomanassavedanāya.

Imesu cāti “aññathā ca panānanda, ariyassa vinaye anuttarā indriyabhāvanā hotī”tiādinā, - “kathañcānanda, sekho hoti paṭipado”tiādinā; - “kathañcānanda, ariyo hoti bhāvitindriyo”tiādinā ca āgatesu tividhesu nayesu. Manāpaṃ amanāpaṃ manāpāmanāpanti ettha manāpaggahaṇena somanassayuttakusalākusalānam, amanāpaggahaṇena domanassayuttaakusalānam, manāpāmanāpaggahaṇena tabbidhurupekkhāyuttānam saṅgahitattā paṭhamanaye “saṃkilesam vaṭṭati, nikkilesam vaṭṭatī”ti vuttam. Paṭhamanaye hi puthujjanassa adhippetattā saṃkilesakilesavippayuttampi yujjati. Dutianaye pana “so...pe... aḍḍiyatī”tiādivacanato “paṭhamam saṃkilesam vaṭṭatī”ti vuttam. Sekkhasa adhippetattā cassa appahīnakilesavasena, “saṃkilesampi vaṭṭatī”ti vuttam.

Tatiyanaye arahato adhippetattā, “tatiyaṃ nikkilesameva vaṭṭatī”ti vuttaṃ.
Sekkhavāre pana “cakkhumā puriso”tiādikā upamā ekameva atthaṃ ñāpetuṃ āha.
Tasmā cakkhudvārassa uppanne rāgādiḷe vikkhambhetvā vipassanupekkhāya
patiṭṭhānaṃ ariyā indriyabhāvanāti. Paṭhamanayo vipassakavasena āgato, dutiyo
sekkhassa vasena, paṭhamadutiyo ca sekkhaputhujjanānaṃ
mūlakammaṭṭhānavasena, tatiyo khīṇāsavassa ariyavihārasena āgato.
Paṭhamanaye ca puthujjanassa vasena, dutiyanaye sekkhassa vasena kusalaṃ
vuttaṃ, tatiyanaye asekkhassa vasena kiriyābyākataṃ vuttanti ayaṃ viseso
veditabbo.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Indriyabhāvanāsuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca saḷāyatanavaggavaṇṇanā.

Uparipaṇṇāsaṭṭikā samattā.



ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 2. The Collection of the Middle Length Discourses - Subcommentaries. 3. Subcommentary on the Final Fifty Discourses. 5. The Chapter on the Six Sense Bases Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org